

Артюшина М.В.
*Київський національний
економічний університет
ім. В.Гетьмана*

ІННОВАЦІЙНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАННЯ ТА ЇХНЄ СТАВЛЕННЯ ДО ЗМІН В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема підтримки суб'єктами навчання актуальних змін, що відбуваються у вищій професійній освіті України. Наводяться результати опитування викладачів і студентів кількох київських вищих навчальних закладів. Показується ставлення до існуючої системи навчання та модернізації освіти в цілому; ставлення викладачів до кредитно-модульної системи; прояв інноваційності суб'єктів навчання у їх ставленні до змін.

Ключеві слова: *вища освіта, професійна підготовка, модернізація вищої освіти, суб'єкти навчання, кредитно-модульна система навчання, інноваційність.*

Постановка проблеми

У сучасних умовах постійно зростає значущість інноваційних властивостей особистості. Інновації проникають практично у всі сфери нашого життя, щоденно з'являються нові продукти, технології, засоби зв'язку. Сучасна людина має бути здатною не тільки швидко пристосовуватися до змін, а й особисто ініціювати такі зміни, щоб досягти життєвого і професійного успіху. Для цього сама професійна підготовка має стати інноваційною. Постійний пошук і вдосконалення освітніх програм, методів і засобів навчання, запровадження нових інформаційних технологій є ознакою сучасної, гнучкої і динамічної системи освіти.

Особливий поштовх розвитку вітчизняної освіти надає реалізація у нашій країні так званого Болонського процесу, який спрямований на наближення існуючої системи освіти до європейських вимог. Серед ключових інновацій, що реалізуються сьогодні у вищій школі України — запровадження кредитно-модульної системи навчання, перехід до рейтингового оцінювання навчальних досягнень студентів з урахуванням поточної навчальної успішності, поширення принципу вибірковості навчальних дисциплін та введення індивідуальних навчальних планів.

Однак у реалізації освітніх реформ спостерігається певна проблема, яка поки що не знайшла свого спеціального вирішення. Освітні зміни проводяться без урахування реальних освітніх умов, зокрема, вивчення особис-

тісного фактора інновацій. Як сприймають освітні інновації професорсько-викладацький склад, студенти? Чи підтримують зміни? Наскільки інноваційними взагалі почувають себе суб'єкти професійної підготовки? Чим зумовлене їхнє ставлення до змін? Проблема суб'єктивної оцінки інновацій у сучасній вітчизняній вищій освіті становить предмет даної наукової публікації.

Проблема підготовки до інноваційної діяльності на сьогодні привертає значну увагу науковців. Разом з тим більшість наявних досліджень присвячені або підготовці майбутніх педагогів до інноваційної діяльності, або вивченню інноваційної діяльності різних категорій учителів. Зокрема, у руслі розвитку інноваційності педагогів працюють численні українські та російські вчені: В.Сластьонін, Л.Подимова С.Сисоєва, І.Богданова, Т.Демиденко, Н.Клокар, О.Козлова, Л.Машкіна, М.Піскарьова, Л.Чернова та ін. Підготовці студентів різних категорій до інноваційної діяльності присвячені праці Є.Печерської, М.Маліванова, Н.Нурієва, Г.Овчиннікової та ін., де інноваційність розглядається поза контекстом актуальних освітніх модернізацій.

З іншого боку, сучасні трансформації у вищій професійній підготовці також викликають значний інтерес науковців. Вченими здійснюється загально-філософське осмислення процесів глобалізації та інтернаціоналізації в освіті та їх передумов (В.Яблонський, К.Корсак), визначаються дидактичні основи і методичні засоби реалізації кредитно-модульної системи в навчальному процесі вищої школи України (С.Гончаров, Е.Лузік, І.Мороз, П.Сікорський). І знову ж таки готовність суб'єктів навчання до таких модернізацій залишається поза межами наукового аналізу.

Мета статті — показати результати дослідження ставлення суб'єктів навчання до сучасних змін у вищій професійній підготовці та дати деякі рекомендації щодо подальшого вдосконалення використання кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Виклад основного матеріалу

У дослідженні брали участь 193 студенти та викладачі Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана, Київського інституту туризму та Київського національного університету харчових технологій. Визнаючи явно малу репрезентативність даної вибірки респондентів, ми вважаємо, що отримані дані можуть продемонструвати лише певні тенденції у ставленні суб'єктів навчання до актуальних освітніх змін.

Серед дослідженої сукупності студентів кількісно переважали жінки, особи до 22 років, студенти другого курсу, з посередньою успішністю навчання, більшість з яких не суміщають роботу і навчання (або роблять це лише інколи), мають задовільні умови проживання. Серед викладачів також переважали жінки, більшість досліджених — до 30 років, з незначним педа-

гогічним стажем, переважно асистенти, що не мають спеціальної педагогічної освіти.

Для опрацювання даних і розрахунку статистичних показників використовувалася прикладна комп'ютерна програма SPSS for Windows, версія 11.5.0. При цьому використовувалися такі методи і прийоми статистичного аналізу: визначення абсолютних і відносних (відсоткових) частот певних ознак; побудова графіків частотного розподілу; перевірка значущості розбіжностей відсоткового розподілу за показником χ^2 .

У дослідженні з'ясовувалися такі параметри: ставлення студентів і викладачів до існуючої системи навчання та модернізації освіти в цілому; ставлення викладачів до кредитно-модульної системи; прояв інноваційності суб'єктів навчання у їх ставленні до змін.

Для з'ясування загального ставлення студентів і викладачів до існуючої системи навчання та намагань її вдосконалити їм були задані відповідні запитання. Всі викладачі (100%) відповіли, що не вважають існуючу систему навчання досконалою і ставляться до її можливої модифікації позитивно. Думки ж студентів були більш розбіжними. Їх відповіді на запитання «*Чи вважаєте Ви існуючу систему навчання досконалою?*» розподілилися таким чином: «так» — 7%, «ні» — 87%, «не знаю» — 6%. Аналогічний розподіл думок був отриманий у відповідях студентів на запитання «*Як Ви ставитеся до намагань вдосконалити існуючу систему навчання?*»: 78% обрали варіант — «*позитивно*», 14% — «*негативно*» та 8% — «*байдуже*».

У цілому можна узагальнити, що студенти підтримують реформи у сучасній вітчизняній вищій освіті. Однак, незважаючи на те, що більшість з них підтримує такі намагання (78%), слід звернути увагу й на те, що є певна частка студентів, яка ставиться до таких намагань негативно чи байдуже (разом — 22%). Цікаво, що таке ставлення децю пов'язане із статевими особливостями. Серед жінок ставляться до таких намагань позитивно 83%, а серед чоловіків всього 70%. Тобто студентки у своїх відповідях проявили більшу динамічність, готовність до змін.

Практично статистично значущими (значення $\chi^2 = 5,09$ з можливістю похибки 0,79) виявилися розбіжності у розподілі думок студентів другого і четвертого курсів навчання. 83% студентів другого курсу підтримують намагання вдосконалити існуючу систему навчання, у той час як серед студентів четвертого курсу позитивно ставляться до змін в освіті тільки 70%. Причиною такої тенденції є скоріше те, що за час навчання четвертокурсники вже встигли звикнути до діючої системи, але, враховуючи те, що вони вже завершують своє навчання в бакалавраті, вони не бачать особливого сенсу в тому, щоб пристосовуватися до нових умов навчання.

Значущі відмінності виявилися й у ставленні до змін студентів з різною успішністю навчання, а також у тих, хто суміщає навчання і роботу. Студенти, що оцінюють свою успішність навчання як високу, схильні до

позитивного ставлення, до намагань удосконалити існуючу систему навчання (92%). Трохи менший відсоток (89%) студентів, що визначають свою успішність навчання як низьку, позитивно ставляться до навчальних інновацій. Серед тих, хто не підтримує реформи в освіті, найбільше студентів з посередньою успішністю навчання. Можливо така позиція «середняків» зумовлена їхнім небажанням (а може й нездатністю) навчатися краще, і, відповідно, вони не проявляють зацікавлення у вдосконаленні навчального процесу. Такі розбіжності виявилися статистично значущими (значення $\chi^2 = 12,34$ з можливістю похибки 0,015).

Суміщення навчання і роботи також значуще відображається на ставленні студентів до намагань удосконалити існуючу систему освіти. Вище оцінюють реформування в освіті студенти, що не працюють або працюють час від часу. Студенти, що вимушені поєднувати навчання і роботу, не зацікавлені у політиці освітніх реформ (можливо їм важче пристосовуватися до змін у навчанні, оскільки вони приділяють йому менше часу). Значущість таких відмінностей майже підтверджується статистично (значення $\chi^2 = 8,31$ з можливістю похибки 0,081).

Здійснений аналіз дає змогу зробити висновок, що будь-які зміни у навчальному процесі змушують студентів пристосовуватися до нових умов навчання, що відбивається на їх оцінках цих процесів. Краще це здійснюють студенти молодших курсів, а також ті, хто може приділяти навчанню більше часу. Водночас до незадовільних освітніми реформами можуть потрапити ті категорії студентів, які через свої недостатні здібності або можливості не можуть приділити навчанню більше уваги. У такому випадку можна запропонувати обов'язково проводити в період реформування заходи, що підтримують такі категорії студентів (наприклад, здійснювати додаткові роз'яснення, консультації, заняття, супроводжувати реформи роздатковими інформаційними матеріалами, буклетами, пам'ятками, що допоможе студентам з різними можливостями краще зрозуміти сутність здійснених перетворень і швидше пристосуватися до нових умов).

Усі досліджені викладачі підтримали необхідність реформувань у сучасній освіті. Однак при цьому цікаво дізнатися, чи таке ставлення розповсюджується на конкретну реформу вищої освіти, що зараз реалізується у нашій країні — запровадження так званої «кредитно-модульної системи», тобто такої системи навчання, за якої облік навчального навантаження здійснюється у кредитах чи одиницях трудомісткості. Оскільки не всі студенти добре розуміють особливості кредитно-модульної системи, їм таке запитання не ставилося.

Загальний розподіл думок досліджених викладачів щодо ставлення до кредитно-модульної системи навчання виглядає так (рис. 1).

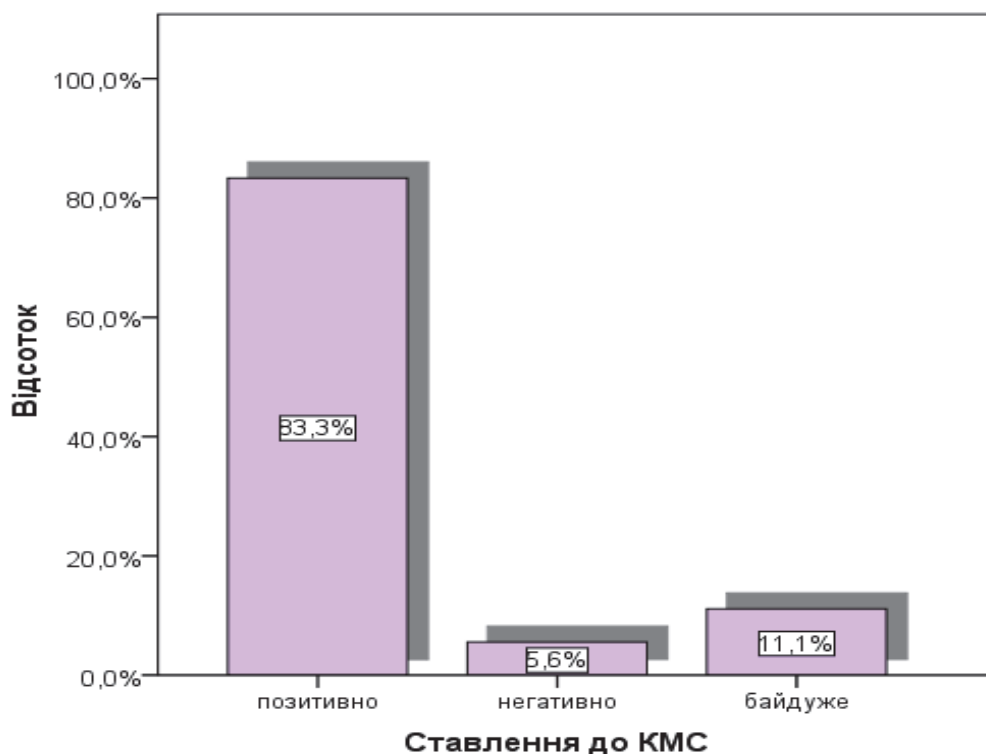

Рис. 1. Ставлення викладачів до кредитно-модульної системи навчання

Отже, переважна більшість досліджених викладачів (83%) позитивно ставиться до запровадження кредитно-модульної системи. Однак, порівняння такого ставлення з окремими соціально-демографічними показниками дало змогу помітити і деякі цікаві тенденції. Найбільше підтримують кредитно-модульну систему молоді викладачі (стаж роботи 1–2 роки), а також викладачі, що мають педагогічний стаж 20 років і більше. Можливо це можна пояснити кількома причинами. Молоді викладачі, що тільки-но починають працювати, відразу пристосовуються до вимог кредитно-модульної системи, тому оцінюють її вище. Викладачам, що мають більший досвід роботи, доводиться змінювати звичні підходи, руйнувати певні стереотипи для того, щоб зберегти високу продуктивність праці. Це не може не викликати дратування, що й відображується у наданих оцінках. Досвідчені ж викладачі можуть підтримувати нову систему через те що, по-перше, від них не завжди вимагають її повного використання (через їх шановний вік), а по-друге, не настільки спрямовані на свою професійну досконалість.

Цікаво, що у ставленні до кредитно-модульної системи також відображується наявність педагогічної підготовки. 100% викладачів, що мають педагогічну підготовку, позитивно ставляться до кредитно-модульної системи. Серед тих викладачів, що такої підготовки не мали, 8% ставляться до КМС негативно, а майже 17% — байдуже. Можливо, педагогічна освіта

допомагає викладачам краще розуміти переваги КМС і зумовлює їх більш позитивного ставлення до неї.

Паралельно з відповідями на прямі запитання стосовно змін в існуючій системі навчання викладачам і студентам пропонувалося також оцінити прояв у своїй особистості окремих інноваційних властивостей. Для цього використовувалася методика «семантичного диференціалу», сутність якої полягає у тому, що піддослідні визначають ступінь прояву певних властивостей на деякій полярній шкалі. Пропонувалось оцінити такі якості, пов'язані з інноваційною діяльністю:

- 1) консерватизм — новаторство;
- 2) обережність — ризикованість;
- 3) поступливість — наполегливість;
- 4) байдужість — захопленість;
- 5) нерішучість — впевненість;
- 6) розчарування — задоволеність;
- 7) песимізм — оптимізм;
- 8) пасивність — активність;
- 9) одноманітність — варіативність;
- 10) слабка фантазія — багата фантазія;
- 11) шаблонність — оригінальність;
- 12) виконавчість — винахідливість;
- 13) інертність — гнучкість;
- 14) замкненість — відкритість;
- 15) конфліктність — дружлюбність;
- 16) відчуженість — співробітництво;
- 17) індивідуалізм — колективізм.

Для оцінювання була запропонована 7-бальна шкала. При цьому цифри 3, 2, 1 означають більшу виразність характеристики, розташованої ліворуч (1 — максимальна виразність), цифри 5, 6, 7 — більшу виразність характеристики, розташованої праворуч (7 — максимальна виразність). Цифра 4 означає щось середнє. У результаті був отриманий так званий «профіль» інноваційних властивостей кожного досліджуваного за його самооцінками. Сума балів за всіма якостями може умовно вважатися загальним показником самооцінки інноваційності особистості. Отриману варіативність цього показника було розподілено на три рівні так, щоб у кожному знаходилася приблизно однакова кількість варіантів. Отже, було отримано такі значення рівнів самооцінки інноваційності (у даній дослідницькій групі): низький — 49–85 балів; середній — 86–97 балів; високий — 98–114 балів.

У результаті всі піддослідні були розведені за трьома групами, до яких потрапила приблизно однакова їх кількість. Надалі здійснювалося порівняння з окремими показниками, зокрема, ставленням суб'єктів навчання до існуючої системи навчання та модернізації навчання в цілому, ставленням викладачів до кредитно-модульної системи, а також окремими соціально-

демографічними характеристиками.

Отримані співвідношення виявилися досить логічними. Ті особи, які вище оцінюють свою інноваційність, більш позитивно ставляться до змін в існуючій системі навчання (рис. 2).

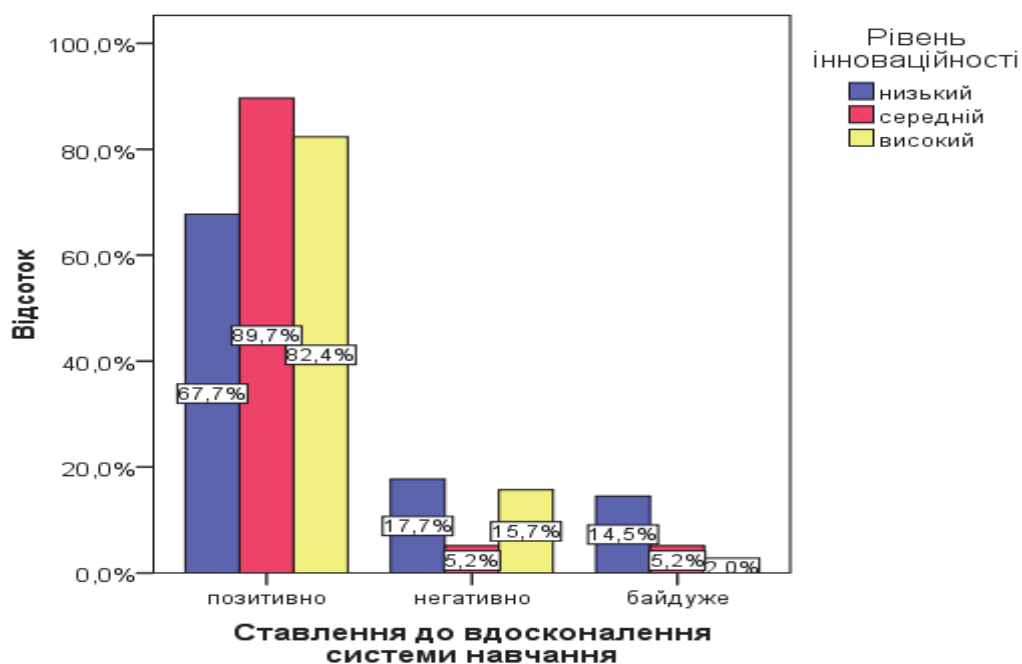

Рис. 2. Ставлення студентів і викладачів з різним рівнем самооцінки інноваційності до намагань вдосконалити діючу систему навчання

Такі відмінності виявилися статистично значущими (значення $\chi^2 = 12,5$ з можливістю похибки 0,014). Звичайно, певною мірою це пов'язано саме з самооцінкою. Той, хто вище оцінює себе, тобто більш упевнений у прояві своїх інноваційних властивостей, краще ставиться і до можливих трансформацій у своєму оточенні. Така ж тенденція спостерігається й у викладачів.

Для додаткового аналізу інноваційних характеристик особистості було здійснено їх факторний аналіз, метою якого було виявлення груп особистісних властивостей, що сильніше корелюють між собою і утворюють так звані «фактори». У результаті було отримано 4 фактори, яким присвоювалися назви, що найбільше відображують сутність згрупованих ознак.

Фактор 1 — «креативність»: *новаторство, варіативність, фантазія, оригінальність, винахідливість, гнучкість.*

Фактор 2 — «адаптивність»: *наполегливість, впевненість, задоволеність, оптимізм, активність, відкритість.*

Фактор 3 — «комунікативність»: *захопленість, дружелюбність, співробітництво, колективізм.*

Фактор 4 «ризикованість» — представлений всього однією відповідною, яскраво вираженою властивістю.

Далі прояв кожного фактора розподілявся на чотири рівні з однаковою кількістю частот відповідних ознак. Отже, ми отримали змогу порівняти

ставлення до змін із різними типами інноваційних властивостей особистості.

Статистично значущими для ставлення до змін виявилися два фактори: «адаптивність» (значення $\chi^2 = 10,9$ з можливістю похибки 0,027) та «ризикованість» (значення $\chi^2 = 10,3$ з можливістю похибки 0,036). Отримані дані показано на рис. 3.

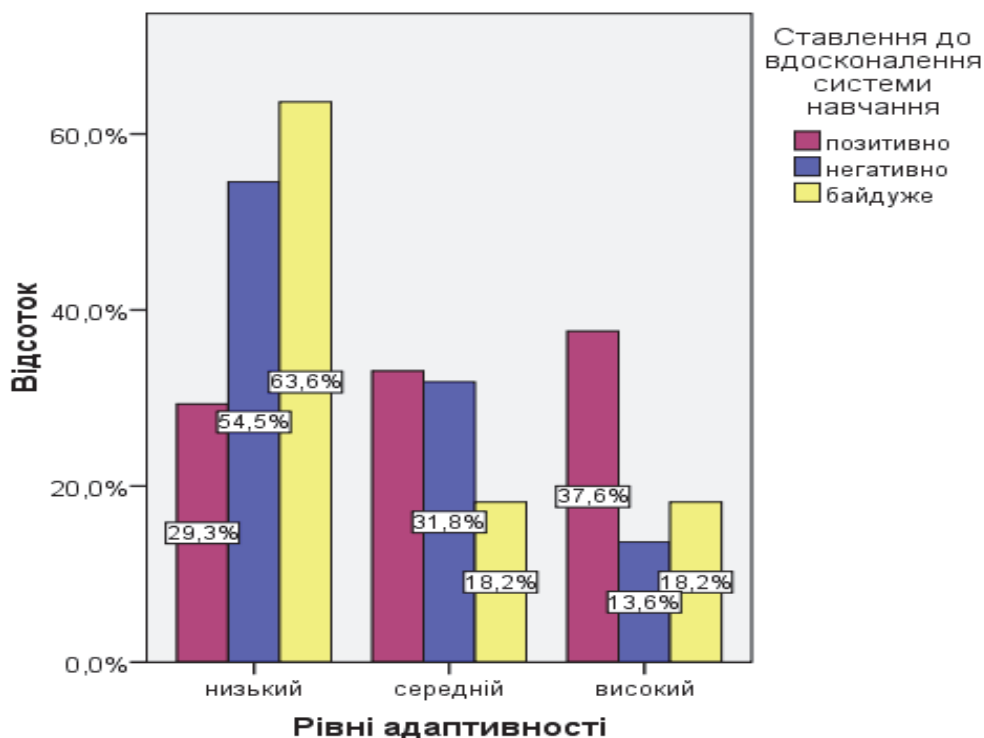

Рис. 3. Ставлення до вдосконалення системи навчання досліджуваних з різним рівнем фактора «адаптивність»

Бачимо, що більше третини осіб (38%), що ставляться до вдосконалення навчання позитивно, мають високий рівень прояву властивостей, поєднаних до фактора «адаптивність». Водночас, до осіб, які характеризуються низьким рівнем прояву властивостей за фактором «адаптивність», належить більшість тих, хто ставиться до вдосконалення системи навчання негативно (55%) чи байдуже (64%). Вважаємо, що дані результати свідчать про те, що на рівень ставлення до змін впливає загальна адаптованість людини у тому соціальному середовищі, де вона знаходиться. Особи, що відчувають себе менш адаптованими, гірше ставляться й до будь-яких подальших змін у своєму оточенні. Вважаємо, що це слід враховувати при здійсненні змін у навчальному процесі.

Цікава тенденція виявилася і при аналізі фактора «ризикованість» (рис. 4). Здавалося б, підтримувати зміни мають особи з високою ризикованістю. Однак, найбільший відсоток осіб, що високо оцінювали свою ризикованість, ставиться до вдосконалення системи навчання байдуже. Можливо, саме визнання своєї ризикованості заважає досліджуваним прий-

мати однозначне рішення щодо необхідності змін у навчальному процесі.

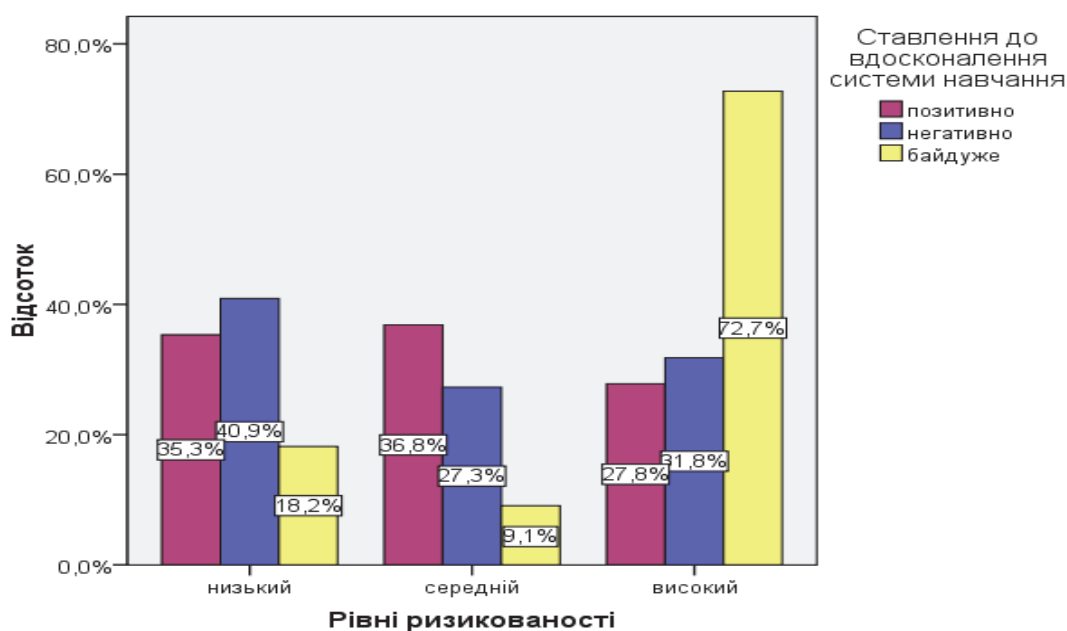

Рис. 4. Ставлення до вдосконалення системи навчання досліджуваних з різним рівнем фактора «ризикованість»

Водночас серед осіб, що ставляться до змін у навчанні негативно, найбільше тих, хто оцінює свою ризикованість як низьку (41%). Серед тих, хто ставиться до вдосконалення навчання позитивно, найбільший відсоток мають особи з помірним рівнем ризикованості (37%).

Загалом отримані дані говорять про те, що інноваційність особистості, виражена у комплексі інноваційних властивостей особистості, позитивно впливає на готовність до змін у навчальному процесі, зумовлює більшу задоволеність викладачів і студентів навчанням в умовах модернізації освіти. Отже, реалізація будь-яких реформ в освіті обов'язково має супроводжуватись створенням умов для прояву і розвитку інноваційності суб'єктів навчання. До таких умов належать: запровадження різноманітних інноваційних технологій навчальної діяльності, заохочення творчої, пошукової активності викладачів і студентів, постійне вдосконалення й оновлення змісту навчання, варіативність форм і методів навчання, залучення студентів до організації навчального процесу, розвиток здатності до самоконтролю і рефлексії свого навчання тощо.

Висновки

Вивчення ставлення суб'єктів навчання до актуальних змін у вищій професійній підготовці, зокрема, запровадження кредитно-модульної системи навчання дає можливість зробити такі висновки:

1. Більшість студентів і викладачів вважають існуючу систему навчан-

ня недосконалою і ставляться щодо її вдосконалення позитивно. Однак існують і певні категорії студентів, що гірше пристосовуються до таких змін. У зв'язку з цим пропонується проводити у період реформування заходи щодо підтримки таких студентів: консультації, роз'яснення, спеціальні заняття, інформаційні засоби.

2. Переважна більшість викладачів позитивно ставиться до кредитно-модульної системи, однак це ставлення дещо гірше у викладачів з невеликим педагогічним стажем і з відсутністю педагогічної освіти. Скоріше за все це пов'язано із певними побоюваннями за продуктивність своєї праці в нових умовах. Тому здійснення модернізації навчального процесу рекомендується супроводжувати заходами щодо вдосконалення педагогічної компетентності педагогічного складу.

3. Існує пряма залежність між самооцінкою суб'єктами навчання інноваційних властивостей особистості та їх готовністю до змін у навчальному процесі. Отже, реалізація будь-яких реформ в освіті обов'язково має супроводжуватися створенням умов для прояву і розвитку інноваційності суб'єктів навчання. До таких умов належать: запровадження різноманітних інноваційних технологій навчальної діяльності, заохочення творчої, пошукової активності викладачів і студентів, постійне вдосконалення й оновлення змісту навчання, варіативність форм і методів навчання, залучення студентів до організації навчального процесу, розвиток здатності до самоконтролю і рефлексії свого навчання тощо.

Наведені результати висвітлюють лише окремі аспекти оцінювання суб'єктами навчання актуальних освітніх трансформацій. Однак отримані дані свідчать, що проблема суб'єктивного фактора освітніх реформ існує і має вивчатись і надалі для забезпечення ефективнішого вдосконалення вітчизняної професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимов Г.И. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы / Г.И.Герасимов, Л.В.Илюхина. — Ростов н/Д: Логос, 1999.

2. Гончаров С. Вища освіта в Україні і Болонський процес: Навч.-метод. посіб. для підготовки магістрів, аспірантів та перепідготовки викладачів вищ. навч. закл. / С.Гончаров, В.Мошинський. — Рівне, 2005. — 141 с.

3. Маливанов Н.Н. Теория и практика формирования в системе непрерывного образования профессионально важных качеств инженера как субъекта инновационной деятельности: дис. ... д-ра пед. наук, 13.00.08 / Н.Н.Маливанов. — М., 2003.

4. Нуриев Н.К. Проектирование дидактической системы инновационной подготовки специалистов в области программной инженерии: дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08 / Н.К.Нуриев. — Казань, 2006.

5. Овчинникова Г.М. Подготовка студентов технических вузов к инновационной деятельности: дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08 / Г.М.Овчинникова. — Тольятти, 2000.

6. Печерская Э.П. Методология формирования инновационного компонента профессиональной деятельности специалиста в условиях высшей школы: дис. ... д-ра. пед. наук, 13.00.08 / Э.П.Печерская. — Тамбов, 2003.

7. Пискарева И.Е. Формирование готовности будущих учителей к инновационной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.Е.Пискарева. — Кострома, 2000. — 150 с.

8. Чернова Л.Т. Формирование профессиональной личностной готовности учителя к инновационной деятельности в системе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.Т.Чернова. — Казань, 1997. — 159 с.

9. Шлома А.В. Личностно-профессиональное самосовершенствование как средство подготовки учителей к инновационной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А.В.Шлома. — Брянск, 2004. — 219 с.

В статье рассматривается проблема поддержки субъектами обучения актуальных изменений, которые происходят в высшем профессиональном образовании Украины. Приводятся результаты опроса преподавателей и студентов нескольких высших учебных заведений Киева. Показывается отношение к существующей системе обучения и модернизации образования в целом; отношение преподавателей к кредитно-модульной системе; проявление инновационности субъектов обучения в их отношении к изменениям.

Ключевые слова: *высшее образование, профессиональная подготовка, модернизация высшего образования, субъекты обучения, кредитно-модульная система обучения, инновационность.*

The article is examined the problem of support of teaching subjects of actual changes which take place in higher professional education of Ukraine. Results over of questioning of teachers and students of a few higher educational establishments of Kiev are brought. Attitude is shown toward the existent departmental and modernization of education teaching on the whole; attitude of teachers toward the credit-module system; display of innovative personality properties of subjects of teaching in their attitude toward changes.

Key words: *higher education, professional preparation, modernization of higher education, teaching subjects, credit-module system, innovative personality properties.*